

מקורות

- [1] בן־גוריון ד ובן־צבי י. 1918. ארץ ישראל בעבר ובהווה. תורגם מידיש בשנת 1980 על־ידי ניב ד. ירושלים: הוצאת יד יצחק בן־צבי.
- [2] CIA 2012. The World Factbook. Washington (D.C.): Central Intelligence Agency.
- [3] League of Nations. 1937. Report of the Palestine Royal Commission, presented by the UK Secretary of State for the Colonies to the United Kingdom Parliament. London.
- [4] Nathan R, Gass O and Creamer D. 1946. Palestine: Problem and promise, an economic study. Washington (D.C.): Public Affairs Press.
- [5] United Nations Statistic Division. 2012. Statistical yearbook 2010. 55th issue.

תודה לעוזרת המחקר, מיקי רום־רפפורט, על הסייע בהכנת המאמר

שהולכות וגדלות עם העלייה בצפיפות. אלה יכולות להיות, למשל, עלויות בעלות אופי חברתי־פסיכולוגי הנובעות ממגורים ברבי־קומות צפופים. הן יכולות להתבטא בזמן הנוסף המוקדש לפעילויות שונות (כמו במקרה של גודש בכבישים עמוסים, הגורם להאטה במהירות הנסיעה של כל המשתמשים); בירידה באיכות החיים כתוצאה מהיעלמותם של שטחים פתוחים; בזיהום האוויר שאנו נושמים ובירידה באיכות המים שאנו שותים; במפלסי רעש בלתי־נסבלים, ועוד כהנה וכהנה. ייתכן אף שעקומת העלייה בצפיפות תישא אופי אסימפטוטי, כלומר שעם העלייה בצפיפות היא תתלכד עם קו אנכי: העלות החיצונית של הצפיפות האנושית תהפוך להיות "אין־סופית", והמשמעות המעשית - הצורך בהפסקה מוחלטת של גידול האוכלוסייה. נראה לי שאכן אנו מתקרבים לקו כזה במדינה הקטנה והצפופה שלנו, ולכן הדיון הנוכחי בא בעתו.

בניית שכונת עיר ימים בחוף נתניה, דצמבר 2009
 | צילום: יהודית גרעין־כל ©

השפעת הגידול הדמוגרפי על השטחים הפתוחים

יואב שגיא

ראש מכון דש"א - דמותה של ארץ
 sagiyoav@zahav.net.il

אבדן של שטחים פתוחים וקיטועם הם הגורם הראשון והעיקרי לפגיעה החמורה במגוון הביולוגי ולהכחדת מיני חי וצומח בעולם, וגורם עיקרי להרס בתי גידול ולפגיעה בשירותי המערכות האקולוגיות, החיוניות לקיומו ולבריאותו של המין האנושי. הקשר בין גודל השטחים הפתוחים ורציפותם לבין מספר המינים שיכולים להתקיים בהם, נחקר ונבדק באופן יסודי, ונמצאה תלות ברורה בין שני המרכיבים. ככל שהשטח קטן ומצטמצם, נעלמים ונכחדים ממנו מיני צמחים ובעלי חיים בשיעור מעריכי (exponential); ככל שהשטח שמדובר בו קטן יותר מלכתחילה, אבדן המינים מתרחש

של בנייה איכותית, רוויה, כפי שגורסת מדיניות התכנון הראויה המוצהרת, ניתן יהיה לענות על הצרכים תוך חיטון של למעלה ממחצית מהשטחים.

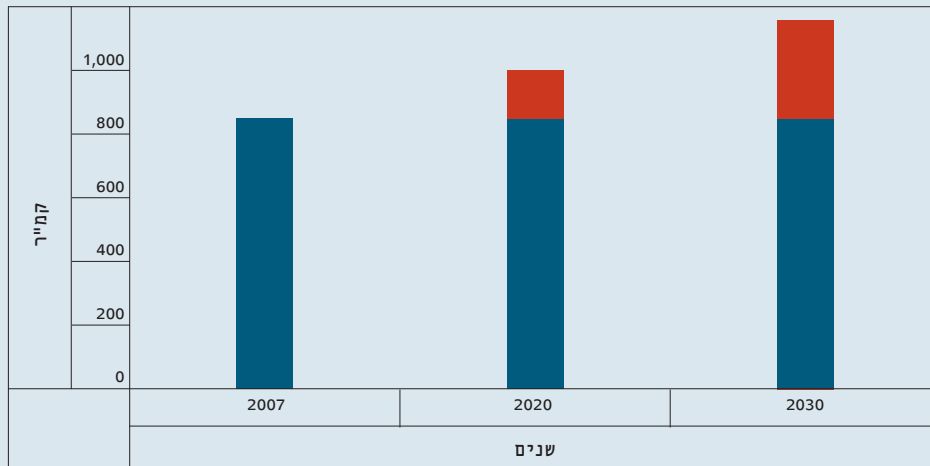
המציאות הקשה ומחירה לא נעלמו מעיני גורמי שמירת הטבע והסביבה. גורמים אלה מתמקדים מזה שלושה עשורים בשינוי של תפיסת הפיתוח ובהטמעת עקרונות לחיטון בקרקע במדיניות התכנון, בניהול המקרקעין ובהתנהלות המגזר החקלאי והאזורי.

לבד מהערות שוליים מצומצמות לא נדרשו עד עתה גורמי הסביבה לנושא הדמוגרפי ולגידול האוכלוסייה הניכר, כגורם בפני עצמו מבחינת השפעתו על השטחים הפתוחים ועל השמירה על ערכי הטבע, הנוף והשירותים האקולוגיים החיוניים שהם מספקים לתושבי המדינה. סיבה עיקרית לכך היא המוסכמה שנמצאת ביסוד התנועה הצינונית, כי ישראל אמורה להיות ארץ המקלט לכלל היהודים וכי העלייה לארץ של בעלי "זכות שיבה" היא מצווה מוסרית ואידאולוגית מקובלת. לכך נוספים גם נימוקים של איזון דמוגרפי שאין להקל בהם ראש. סיבה נוספת מקורה בחוסר היכולת המוסרית והמעשית לצמצם ילודה שנעשית כמצווה דתית או אידאולוגית. סיבה שלישית היא המציאות, המתוארת לעיל, כלומר שאבדן השטחים הפתוחים מקורו בראש ובראשונה באופי הפיתוח הבזבזני, ולא בצרכים הישירים של האוכלוסייה וגידולה. אם כן, בפיתוח בר-קיימא ניתן היה לענות על כל צרכי האוכלוסייה תוך חיטון של כמעט מחצית מהשטחים שנוצלו עד כה, ובהתנהלות עתידית נכונה ניתן יהיה לחסוך כמחצית מהשטחים הנרחבים המתוכננים. מאן עולה כי יש לטפל בראש ובראשונה בשינוי מדיניות הפיתוח, ובכך מתמקדים המאמצים של גורמי הסביבה. סיבה נוספת נעוצה בחשיבה פרגמטית, לאמור: די לנו בעימותים הקשים והמרים שאנו נחשפים אליהם במאבקים לשמירה על השטחים הפתוחים ועל ערכיהם, ואין טעם והצדקה לפתוח חזיתות נוספות, מורכבות ושנויות במחלוקת בחברה

בקצב מהיר יותר. הדברים נכונים בכל מקרה ובכל מקום, ועל אחת כמה וכמה במציאות בישראל, שמספר מרכיבים המרחיפים מאוד את הכרסום בשטחים הפתוחים חברו בה, ובהם שיעור גידול האוכלוסייה, שעומד על 1.8% בממוצע שנתי, והוא הגבוה ביותר במדינות המפותחות.

לקצב גידול האוכלוסייה יש, מן הסתם, השפעה על השטחים הפתוחים, אולם המרכיב המכריע שמכתיב כרסום חמור ביותר בשטחים הפתוחים בישראל מקורו ב"תרבות הפיתוח" שהתפתחה במדינה. תרבות זו מתאפיינת בבנייה דלילה, נמוכת קומות ומפוזרת, ש"זוללת" שטחים פתוחים. ראשיתה בתפיסה אידאולוגית של "כיבוש הקרקע", שהייתה מתאימה לימי ראשית המדינה, והמשכה במהלכים נמרצים לתפיסת קרקע למטרות פיתוח נדל"ני, הניזונים מהערך הגבוה של הקרקע שנובע מהמחסור במשאב, וכתוצאה מכך מהאפשרות לעשיית רווחים ניכרים וקלים מפיתוח הקרקע. מעבר לתרומה של מדיניות "כיבוש הקרקע" לכרסום בשטחים הפתוחים, משרתת מדיניות זו גם את הכוח המניע הנדל"ני של בזבז הקרקע, בשל העדיפות הסטטוטורית והכלכלית שמדיניות זו יצרה לבנייה מפוזרת ונמוכה בשטחים פתוחים.

תמונת המצב בישראל מציגה כרסום חמור ומתמשך בשטחים הפתוחים. על פי דו"ח של צוות עדכון, מעקב ובקרה לתמ"א 35, שהוגש לאחרונה^[1], 77% מכלל התחלות הבנייה בשנים 1998-2007 היו בבנייה צמודת קרקע עתירת שטח, שנעשתה בהכרח על חשבון "הריאות הירוקות" שאמורות היו לשרת את כלל הציבור. השטחים שיידרשו על פי נתוני צוות עדכון תמ"א 35 להמשך הבינוי בשני העשורים הבאים הם בהיקף של 310,000 דונם, כלומר תוספת שטח בשיעור של כשליש מהשטח הבנוי כיום (איור 1). היקפם של שטחים אלה גדול מהדרוש כדי לענות על צרכי גידול האוכלוסייה, שכן אם תומר תרבות הפיתוח הבזבזנית בתרבות

איור 1. אומדן חוספת הקרקע הנדרשת לשנים 2020 ו-2030

עד שנת 2020 יידרשו כ-155 קמ"ר לתוספת אוכלוסייה של כ-1.2 מיליון נפש. עד שנת 2030 יידרשו כ-310 קמ"ר לתוספת אוכלוסייה של כ-2.3 מיליון נפש. מתוך כהן ואחרים^[1]

חוספת נדרשת (אדום)
שטח בנוי (כחול)

הפתוחים, ללמוד מהניסיון שנצבר בארץ ובעולם באשר לדרכי התמודדות מוסרית ונאורה עם משברים דמוגרפיים, ולגבש דרכים המתאימות למציאות החברתית בישראל, תוך בחינה אמיתית של מרכיבי המדיניות הנוכחית והתייחסות למורכבות הנושא ולכלל הערכים הנכללים בו.

מקורות

[1] כהן א, טוראל י וקפלן מ. 2010. תמ"א 35: ליווי, מעקב ועדכון, דו"ח שלב ג'. דו"ח למועצה הארצית לתכנון ולבנייה, מנהל התכנון, משרד הפנים.

הישראלית וגם בתוככי התנועה הסביבתית, שיקשו עוד יותר על המלאכה ויגרמו נזקים מיותרים לעניין מבלי להביא תוצאות. לסיכום, נוכח מצוקת הקרקע והמגמות המתגברות לבינוי בשטחים הפתוחים, הדרך העיקרית לשמירה על השטחים הפתוחים הייתה ותישאר בתחום של שינוי תרבות הפיתוח: מתרבות הדוגלת ב"כיבוש הקרקע" ומאפשרת השתלטות של שוק הנדל"ן על נכסי הקרקע הציבוריים, לתרבות המבטיחה שמירה על נכסי הקרקע ועל השטחים הפתוחים למען כלל הציבור ורווחתו. בכך יש להשקיע את מרב המאמצים. בד בבד, ראוי ונכון לבחון את השפעות גידול האוכלוסייה על הסביבה ועל השטחים

ציפית בחופי תל-אביב

רבים מבין מדעני הסביבה ומנהיגי התנועות הסביבתיות בעולם. יחד עם זאת, התנועה הסביבתית הבין-לאומית המודרנית לא הצליחה להעלות את הסוגיה למרכז סדר היום הסביבתי העולמי. מה עומד מאחורי הכישלון הזה?

ברור שמדובר בסוגיה מורכבת ביותר מבחינה תרבותית, דתית ואנושית. בגלל הרגישות הפוליטית והחשש מביטויים גזעניים, העדיפו רבים מן הארגונים לתלות את החריגה מכושר הנשיאה האקולוגית בתרבות הצריכה ובמדרך הסביבתי הכבד של החברות המערביות העשירות, שדווקא הגיעו ברובן ליציבות דמוגרפית. למעשה, ארגוני סביבה בעולם התפצלו לשני מחנות: מחנה הסובר כי צריכת היתר עומדת מאחורי המשבר האקולוגי המודרני, ומחנה הסבור שהסיבה היא גידול האוכלוסין. פיצוץ אוכלוסין כסוגיה סביבתית קיבל הכרה בין-לאומית

שתי צלעות המלבן - התנועה הסביבתית ופיצוץ אוכלוסין

אלון טל^{1, 2}

¹ אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

² יו"ר התנועה הירוקה

"תחשוב על בעיה סביבתית אחת שאינה נגרמת כתוצאה מפיצוץ אוכלוסין: נגמר הזמן!"
 כך קבעה ססמה של קמפיין בין-לאומי של ארגון למניעת פיצוץ האוכלוסין בסוף שנות ה-90, והיא משקפת את דעתם של